

Слідчі (розшукові) дії як засоби доказування у кримінальному провадженні про контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів

Малюга Руслан Вікторович –
здобувач кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Автором статті досліджено питання щодо особливостей проведення слідчих (розшукових) дій, як засобів доказування у кримінальному провадженні про контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів.

Ключові слова: доказування, слідчі (розшукові) дії, отримання доказів, засоби доказування, контрабанда, організована злочинність.

Постановка проблеми. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів є одним із основних джерел кримінальних надприбутків організованої злочинності в Україні. Набуття цим явищем організованого транснаціонального характеру призвело до недосконалості правового регулювання господарської діяльності, відсутності належного митного та пропускового режимів через державний кордон України, корумпованості окремих службовців Державної прикордонної служби, Міністерства доходів і зборів України, Міністерства внутрішніх справ і Служби безпеки України.

Ефективність здійснення розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, безумовно, залежить від використання слідчим, прокурором належних засобів доказування в кримінальному

провадженні. Одним із основних засобів доказування при розслідуванні злочинів, у тому числі й щодо контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, є слідчі (розшукові) дії, які регламентовані главою 20 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1].

Стан дослідження. В юридичній літературі значну увагу питанням, присвяченим засобам доказування в кримінальному процесі, приділяли такі науковці, як Ю. П. Аленін, А. Р. Белкін, Р. С. Белкін, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, А. Я. Дубинський, Є. В. Коваленко, В. А. Колесник, М. І. Костін, М. М. Михеєнко, Д. Й. Никифорчук, В. Т. Нор, М. А. Погорєцький, В. О. Попелюшко, Д. Б. Сергєєва, С. М. Стахівський, Л. Д. Удалова, Ж. В. Удовенко, М. Є. Шумило та інші фахівці. Разом з тим, питання щодо використання слідчих (розшукових) дій як засобів доказування в кримінальному провадженні про контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів комплексно не було досліджено.

Метою статті є з'ясування особливостей проведення слідчих (розшукових) дій як засобів доказування в кримінальному провадженні про контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів.

Виклад основного матеріалу. Важливим елементом у структурі кримінального процесу, що виражає його активний діяльнісний динамічний аспект, є його засоби. Засобами у філософії та загальній теорії права вважають предмети (явища, процеси), за допомогою яких забезпечується отримання результату певної діяльності [2, с. 14; 3, с. 72].

У широкому розумінні засобами кримінального процесу є все те, за допомогою чого забезпечується отримання його результату, а саме: принципи (засади), процесуальна форма, процесуальні гарантії, процесуальні дії тощо. У вузькому розумінні засобами кримінального процесу є процесуальні, у тому числі й слідчі (розшукові) дії [4, с. 47].

Відповідно до частини першої статті 223 КПК України слідчими (розшуковими) дія-

ми є дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Підставами для проведення слідчих (розшукових) дій є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети (ч. 2 ст. 223 КПК України). Слідчі (розшукові) дії проводяться слідчим (п. 2 ч. 1 ст. 40 КПК України), прокурором (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України), а також керівником органу досудового розслідування (п. 6 ч. 2 ст. 39 КПК України) та співробітником оперативного підрозділу (ч. 1 ст. 41 КПК України).

При розслідуванні контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів проводяться такі слідчі (розшукові) дії, як: огляд місцевості, приміщення, речей та документів (ст. 237 КПК України), освідування особи (ст. 241 КПК України), обшук (ст. 234 КПК України), допит (ст. 224 КПК України) та проведення експертизи (ст. 242 КПК України).

З метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, які в подальшому можуть використовуватися як докази, слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів (ч. 1 ст. 237 КПК України). При проведенні огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Всі вилучені речі та документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У випадку, якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування (ч. 5 ст. 237 КПК України).

Варто зазначити, що найбільш поширеним місцем вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів є зони митного контролю, які розташовані в безпосередній близькості до митного кордону. Саме в пунктах митного контролю, під час митного огляду, виявляється переважна більшість контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. На відміну від контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, яка здійснюється поза митним контролем, де місцевість є основним об'єктом огляду, у випадку виявлення такого злочину в пункті митного контролю, об'єктом огляду є товар (вантаж), транспортні засоби, ручний багаж та особи, що перетинають митний кордон.

Огляд речей і документів здійснюється в тих випадках, коли на місці їх вилучення це зробити не було можливим і за відсутності спеціальної техніки, засобів, приладдя. Такий огляд необхідний для отримання додаткових фактич-

них даних, які можуть стати похідними доказами. Специфіка такого огляду буде залежати від того, чим є ці речі й документи: наркотичним засобом, його упаковкою, схованкою, пристроєм тощо. При цьому, варто звертати увагу на їхній зовнішній вигляд, наявність слідів, ознаки і властивості, які можуть свідчити про фах, освіту, рід занять, наявні навички в осіб, які мають відношення до контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів.

У залежності від обставин кримінального провадження, до участі в огляді місцевості, слідчий може залучати відповідних спеціалістів, допомога яких забезпечує отримання максимального результату від слідчої (розшукової) дії. Так, наприклад, для огляду затриманого транспортного засобу, в якому може бути виявлено тайник чи встановлено деталь, в якій переховували наркотичні засоби з метою контрабандного перевезення, варто запросити інженера, який обізнаний в конструктивних особливостях автомобіля й може вказати на можливі місця схову наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів у технологічних конструкціях чи ознаки спеціально обладнаних схованок, тайників.

Особливим різновидом огляду при вчиненні контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів є освідування особи (ст. 241 КПК України). За справедливим твердженням Д. Б. Сергєєвої, сутністю освідування є огляд тіла живої людини (підозрюваного, свідка, потерпілого) з метою виявлення слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет. Виходячи з цього, на думку вченої, зазначену слідчу (розшукову) дію варто розглядати як один із видів слідчого огляду [5, с. 184]. Освідування – це невідкладна слідча (розшукова) дія, оскільки зволікання щодо її проведення може призвести до втрати доказової інформації внаслідок дій особи, яка підлягає освідуванню, спрямованих на знищення слідів злочину, а іноді й особливих прикмет. Зауважимо, що при затриманні перевізника наркотичних засобів досить важливим є встановлення обставин, пов'язаних із вживанням цієї особою наркотиків, особливо, коли особа робить заяву про те, що перевозила наркотики для власних потреб. У цьому випадку, доцільним є проведення освідування з метою виявлення ознак вживання наркотичних засобів. У процесуальній літературі зазначається, що при проведенні освідування встановлюється: 1) чи є на затриманому, його одязі сліди злочину: частки наркотичних засобів, лікарських препаратів, що містять наркотики, речі й предмети, що зберегли їх залишки, шприци, викривальні записи тощо; 2) чи є в цієї особи ознаки вживання наркотиків, психотропних речовин: сліди ін'єкцій у вигляді дрібних крапок, а також виразки або нариви на кінцівках, передпліччях, плечах, між пальцями рук (наркомани рідко дотримуються правил асептики, як правило, не

кип'ятять шприці), а також ознаки наркотичного сп'яніння [6, с. 498].

В силу специфічних особливостей наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, під час проведення освідування доцільно використовувати допомогу спеціаліста, який може застосувати засоби експрес-контролю наркотиків. Сучасні прилади, робота яких заснована на використанні методу імунохроматографічного аналізу, дають можливість встановити наявність низьких концентрацій наркотичних речовин і слідів наркотиків у біологічних матеріалах – слині, сечі, крові, потожирових виділеннях людини тощо [7, с. 34–35].

У деяких процесуальних джерелах звертають увагу й на інші види слідчого огляду як засобу доказування в кримінальному провадженні щодо контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. Так, В. М. Шевчук називає огляд тварин як засобів переміщення контрабанди та огляд предметів і документів, які було викинуто перед затриманням або в момент затримання [8, с. 163].

Однією з найпоширеніших слідчих (розшукових) дій при розслідуванні контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів є обшук, який проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (ст. 238 КПК України). Застосування такого засобу отримання доказів повинно бути спрямоване на виявлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів і на прихований характер переміщення їх через митний кордон. Найбільш доцільними й ефективними обшуки є в таких слідчих ситуаціях:

– особистий обшук підозрюваного з метою виявлення на тілі й в одязі наркотичних засобів, а також їх вилучення;

– обшук за місцем проживання підозрюваного, житлових і нежитлових приміщень, транспортних засобів з метою виявлення та вилучення наркотичних засобів, їхніх упаковок і засобів пакування, пристосувань для схову, збереження й перевезення через митний кордон з приховуванням від митного контролю;

– обшук у адміністративних і виробничих приміщеннях суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (відправника, отримувача чи перевізника вантажу, в якому виявлені наркотичні засоби) з метою виявлення наркотичних засобів, тари, пристосувань для прихованого провезення через митний кордон.

Кожна конкретна слідча ситуація може підказати й інші варіанти проведення обшуку. Це може бути службовий кабінет особи, яка

сприяє контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. При цьому, виявленню і вилученню підлягають не тільки наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби, а й предмети і речі, що нажиті злочинним шляхом.

При доказуванні контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів важливе місце посідає проведення такої слідчої (розшукової) дії як допит осіб.

Згідно зі статтею 224 КПК України допит проводиться за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням із особою, яку мають намір допитати. Кожний свідок допитується окремо, без присутності інших свідків. При доказуванні контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів доцільно проводити такі види допиту, як допит підозрюваного та допит свідків, оскільки результати допитів таких процесуальних осіб формують основну частку доказової бази сторони обвинувачення. Перед допитом встановлюється особа, роз'яснюються її права, а також порядок проведення допиту. В разі допиту свідка він попереджається про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань. У разі необхідності до участі в допиті залучається перекладач.

Важливим засобом отримання доказів при розслідуванні контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів є експертиза, яка проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання (ч. 1 ст. 242 КПК України).

Варто зазначити, що в указаних категоріях кримінальних проваджень досить складно й практично неможливо встановити і доказати предмет злочину без призначення та проведення судових експертиз, об'єктами яких є предмети контрабанди. Якщо факт незаконного переміщення товару через митний кордон можливо довести за допомогою огляду, обшуку, допиту, то той факт, що вилучений товар є наркотичним засобом, психотропною речовиною, його аналогом чи прекурсором або фальсифікованим лікарським засобом, можна довести лише в результаті проведення експертизи, а це, в свою чергу, є одна з ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 305 КК України.

Експертиза може проводитися не лише для встановлення того, що вилучена речовина є наркотичним засобом, психотропною речовиною, його аналогом чи прекурсором або фальсифікованим лікарським засобом. У ході оглядів місцевості, транспортних засобів, вантажу, ре-

чей, а також самих наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, можуть бути виявлені сліди рук, ніг, транспортних засобів, мікрочастинки, волокна тощо, які потребуватимуть експертних досліджень. У такий спосіб шляхом проведення експертизи можна встановити: причетність конкретних осіб до вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів; участь певних технічних засобів у контрабандному перевезенні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів; місця переховування наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів перед приготуванням їх до переправлення через митний кордон; схованки, в яких перевозились наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби; інші факти в залежності від фактичних обставин кримінального провадження.

За результатами проведення експертизи експерт складає висновок. Відповідно до статті 101 КПК України висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи. Оцінка висновку експерта є важливим етапом у доказуванні, яка здійснюється за правилами ст. 94 КПК України. Відомо, що будь-яке процесуальне джерело доказів позбавлене наперед встановленої сили або якоїсь переваги перед іншими джерелами доказів (ч. 2 ст. 94 КПК України). Про це наголошує Пленум Верховного Суду України у постанові від 26 квітня 2002 р. № 4 “Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів” [9], відзначаючи, що у деяких випадках суди всупереч закону розглядають висновки експертів, як джерела доказів, що мають перевагу перед іншими доказами, без належної їх перевірки, оцінки або взагалі переоцінюють доказове значення ймовірних висновків.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що слідчі (розшукові) дії є ефективними засобами доказування, за їх допомогою здійснюється розкриття та розслідування злочинів, у тому числі й щодо контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. З метою забезпечення отримання доказів або перевірки вже отриманих доказів у кримінальному провадженні щодо контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів необхідно проводити такі слідчі (розшукові) дії, як: огляд місцевості,

приміщення, речей та документів, освідування особи, обшук, допит і проведення експертизи.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10. – Ст. 474.
2. Алексеев С. С. Правовые средства: постановка проблемы, понятие, классификация / С. С. Алексеев // Сов. гос-во и право. – 1987. – № 6. – С. 12–15.
3. Философский энциклопедический словарь / редкол. : С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. – [2-е изд.]. – М., 1989. – 815 с.
4. Погорельский М. А. Поняття, зміст та структура кримінального процесу: проблеми теорії та практики / М. А. Погорельский // Право України. – 2013. – № 11. – С. 180–188.
5. Сергеева Д. Б. Поняття та види слідчих (розшукових) дій за чинним КПК України / Д. Б. Сергеева // Право України. – 2013. – № 11. – С. 42–54.
6. Настільна книга слідчого : наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова [та ін.]. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Вид. Дім “Ін Юре”, 2007. – 728 с.
7. Симонов Е. А. Технические средства обнаружения наркотиков / Е. А. Симонов, В. И. Сорокин // Специальная техника. – 2003. – № 1. – С. 24–29.
8. Шевчук В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики / В. М. Шевчук ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Гриф, 2003. – 280 с.
9. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 4 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02>.

Автором статті досліджено питання про особливості проведення слідствених (розшукових) дій, як засобів доказування при розслідуванні контрабанди наркотических засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів або фальсифікованих лікарствених засобів.

The author of the article explores issues regarding the peculiarities of investigation (search) actions as a means of evidence in the investigation of narcotics, psychotropic substances, their analogues or precursors or counterfeit drugs.

Стаття надійшла до редакції журналу 11 вересня 2014 року.